

Кокорєв О. В.,
кандидат філософських наук,
докторант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ІНТЕГРУВАННЯ КРАЇН БАЛТІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР (кін. ХХ - поч. ХХІ ст.)

Анотація. У статті проводиться аналіз особливостей розвитку країн Балтії та інтегрування їх в європейському просторі. Вивчення міжнародної інтеграції та її ролі у взаєминах з ЄС. Конкретизуються аналіз динаміки розвитку прибалтійських і центральноєвропейських країн, який досяг свого піку перед початком світової економічної кризи. Виділено основні класичні елементи успішної європейської інтеграції, які в теорії повинні бути основою будь-якого перспективного об'єднання.

Ключові слова: європейська інтеграція, альянс, ВВП, Євросоюз, НАТО, Литва, Латвія, Естонія, сучасний політичний процес.

Актуальність статті визначається тим, що перетворення в країнах Східної Європи і Балтії за останні 20-25 років — одна з найактуальніших і значущих тем для обговорення як в науковій, так і в практичній сфері, оскільки проблеми переходу від однієї системи господарювання до іншої в досить стислі терміни — це предмет серйозного аналізу. Перетворення в державах Балтії представляють науково-практичний інтерес в силу того, більшість країн були орієнтовані на досить швидке за масштабами історії органічне включення в європейський інтеграційний процес. Латвія, Литва, Естонія за короткий період пережили радикальні соціально-економічні, політичні перетворення, вступили в Європейський Союз, НАТО, СОТ.

В даний час відбулася оцінка реформ як в економіці, так і в соціальній сфері. Також представляється доцільною в силу вироблення напрямку оптимального вектора розвитку зовнішньоекономічної стратегії з країнами даного регіону з урахуванням їх політичного суверенітету і членства в ЄС.

Актуальність дослідження пояснюється ще й тим, що федералізація відносин при розвитку економічної інтеграції в Західній Європі зумовила модифікацію співвідношення сил як всередині ЄС, так і на світовому ринку, трансформування зовнішньоекономічних зв'язків в даному регіоні.

Європейський Союз за складом господарств окремих країн економічно не однорідний, і дер-

жави Балтії представляють собою специфічну групу країн: відносяться до периферії ЄС як інтеграційного об'єднання, де високо впливають на політичний істеблшмент європейських органів. Реалізація національних політико-економічних інтересів народів цих держав в рамках ЄС була підпорядкована пріоритетам європейської інтеграції.

Світова фінансово-економічна криза фактично сформувала умови більш реалістичних відносин політиків і економістів країн Балтії до місця і ролі їх національних господарств, як у складі ЄС, так і у світовому господарстві в цілому. І саме ця обставина позначила формування більш прагматичного підходу до зовнішньо економічного співробітництва при відмові від його зайвої ідеологізації. Всі ці трансформації в політиці і економіці країн Балтії в сучасних умовах зумовлюють не тільки їх уважний аналіз з боку українських дипломатичних кіл, а й ставлять завдання розробки адекватної політико-економічної стратегії в даному регіоні, що сприяє активізації використання раніше сформованих переваг і новостворюваних передумов для зовнішньоекономічного співробітництва.

Таким чином, актуальність даного дослідження полягає в тому, що проблема трансформації в країнах Балтії з урахуванням вступу останніх до ЄС представляє як теоретичний, так і науково-практичний інтерес і передбачає внесення відповідних корегувань у зовнішньоекономічній політиці.

Вивчення міжнародної інтеграції та її ролі у взаєминах з ЄС, викладається в роботах дослідників. Особливо слід відзначити праці таких авторів: Б. Балашші, Д. Митрани, В. Молле, А. Спінеллі, Е. Хааса та інших авторів. В ході розробки теми були використані праці вчених, що займаються проблематикою країн Балтії, як-от: Р. Симонян, Г. Федоров, С. Жданов, Т. Мозель, С. Ознобщев, І. Григор'єв, в чиїх роботах розкриваються окремі аспекти країн Балтії і перетворень, що відбулися під час становлення періоду незалежності. Використано роботи і зарубіжних авторів, що проживають в країнах Балтії і займаються питаннями інтеграції: Н. Мачуліса, Е. Смігли, П. Барзаускаса, Е. Леїмане та ін. Оскільки існує

певний дефіцит попередніх розробок в даній області, то базу джерел склали законодавчі акти країн Балтії, офіційні документи і дані мережі Інтернет.

Мета статті полягає у виявленні ступеня впливу європейської інтеграції на трансформування країн Балтії.

Завдання — проаналізувати теоретичні підходи до процесу інтеграції в рамках Євросоюзу, звернувши особливу увагу на базові умови, рекомендації та зобов'язання країн Балтії при інтегруванні до складу членів Європейського Союзу за період з 1990-2016 рр.

Процес розпаду Радянського Союзу зайняв тривалий період часу; саме в цю стадію занепаду СРСР вписується перехід Естонії, Латвії та Литви від статусу Радянських Соціалістичних республік до статусу незалежних держав.

Відцентровий рух, що охопив прибалтійські республіки з перших місяців 1989 року, характеризувався серією маніфестацій і хвилювань, які увійшли в історію під назвою «співочої революції». Деякі з цих демонстрацій справили сильне враження на світову думку.

Першою країною Радянської Соціалістичної республікою, яка заявила про свою незалежність 11 березня 1990 року, була Литва. Згодом Естонія і Латвія вчинили за прикладом Литви, хоча формальне визнання незалежності настало із запізненням у декілька місяців через коливання міжнародної спільноти. Це рішення офіційно було прийнято тільки після проваленого річного путчу 1991 року.

З цього моменту прибалтійські республіки стали стрімко здійснювати структурні реформи з метою організації вільних ринкових відносин, щоб скоротити розрив з сусідніми західними країнами. Ефективність вжитих заходів політично висловилося у вступі в НАТО (в березні 2004 року) і в ЄС (у травні того ж року).

Членство в НАТО було для країн Балтії одним з основних завдань євроатлантичної інтеграції. З одного боку, воно задовольняло запити політичних еліт і створювало безпеку суспільству. З іншого боку, дозволило елітам позиціонувати свої країни як форпост проти Росії, прикордонну територію між Заходом і Сходом.

Після вступу в Північноатлантичний блок перед країнами Балтії постала кілька складних завдань:

- підтримка (точніше, досягнення) рівня витрат на оборону в розмірі 2 % ВВП;
- продовження реформування збройних сил і модернізація військової інфраструктури;
- участь у спільних військових операціях і навчаннях Альянсу;

— забезпечення патрулювання повітряного простору союзниками;

— підтримка політики «відкритих дверей».

Європейський Союз є впливовим учасником Міжнародного Співтовариства і одним з трьох основних і найбільш розвинених центрів сучасного світового господарства, поряд із США та Японією. ЄС — це згуртована політична і економічна сила, один з головних полюсів світової політики і економіки. Можна судити, що умови ЄС, які здавалися такими привабливими для Литви, Латвії та Естонії, виявилися насправді не настільки вигідними. Дані країни зіткнулися, в першу чергу, з такими проблемами, як сильна європейська конкуренція, обов'язкове виділення коштів на «порятунок» інших економік. Варто відзначити, що саме ці країни жили за рахунок фінансування Європейським Союзом, що проходило у кілька етапів. Так на першому етапі виплат допомоги від ЄС Естонії в 2004-2006 рр. склала 800 млн євро, що вплинуло на поліпшення економічної ситуації і викликало зростання показників.

Аналіз динаміки розвитку прибалтійських і центральноєвропейських країн показує, що стосовно рівня добробуту населення вони йшли практично однаковим шляхом розвитку і з моменту вступу ЄС також відчували поступове поліпшення рівня життя населення, який досяг свого піку перед початком світової економічної кризи.

Щойно ставши учасниками престижних міжнародних форумів, три країни продовжили своє просування шляхом бурхливого економічного зростання. Але непропорційно роздуте фінансування економіки, хоча і забезпечило відсоткове зростання валового національного продукту, що вилився в двоцифрових значеннях, виявилось палицею з двома кінцями під час кризи 2008-2009 років. Естонія, Латвія і Литва отримали сумний титул країн, які найбільше постраждали від фінансової бурі. Валовий національний продукт Латвії впав на 18% в найжахливіший рік кризи 2009 [5].

Дуже складне переплетіння в цих країнах тенденцій економічної ситуації, делікатної політичної рівноваги, двосторонніх відносин з російським гігантом і політики надання громадянства, що проводиться національними урядами, дає величезно багатогранну картину з важко передбачуваним геостратегічним становищем Східної Європи. Почнемо з Латвії, що є важливим транспортним вузлом.

Відразу після отримання незалежності Латвія почала здійснювати програму деіндустріалізації, що супроводжувалася закриттям заводу-гіганта з виробництва електротехніки ВЕФ, заводу з виробництва мікроавтобусів РАФ, що призвело до значного зростання рівня безробіття, особливо

серед робітничого класу. Заводи з переробки рибної продукції теж постраждали від втрати внутрішнього ринку СРСР. Валовий національний продукт скоротився на 12,6 % в 1991 році, на 32,1 % в 1992 році і на 11,4 % в 1993 році. Незважаючи на це, політична верхівка хотіла, щоб банківський сектор і логістика стали галузями-двигунами відродження економіки країни. Прямі західні інвестиції сприяли розвитку економічного «буму» в перші роки нового тисячоліття. Тим не менш, вибух фінансової «бульбашки» в 2008 році завдав економіці країни величезної шкоди.

У 2010 році валовий національний продукт Латвії ледь досягав 90 % того, що був зареєстрований в останній рік під час перебування Латвії Радянської Соціалістичної республікою в складі СРСР в 1990 році. Високий рівень безробіття (13,2 % у травні) продовжує підживлювати втеча громадян у бік Заходу (особливо в англomовні країни). Після розпаду Радянського Союзу населення скоротилося на 400 тисяч осіб, а зменшення людських ресурсів ще більше загострило етнічні тертя між російськими і латиськими громадянами.

Саме відносини між двома етнічними компонентами відіграють визначальну роль у перспективі стабільного членства країни в ЄС або ж її маргіналізації на європейській сцені. Щоб отримати латиський паспорт, який дозволяє без візи в'їжджати в країни Європейського союзу, треба скласти іспит з латиської мови, умов якого не всі росіяни узмозі дотриматися. Ще в паспорті можна вказати власну національність: росіянин чи латиш. Такий вибір, зрозуміло, призводить до дуже конкретних наслідків, наприклад, до дискримінації на робочому місці. Проведена політика надання громадянства дає уявлення про дві великі групи людей, розділених тріщиною не тільки в соціальному, а й у юридичному плані.

Але найвагоміша проблема стосується мови. У Латвійській Республіці тільки одна офіційна мова — латиська, російська мова абсолютно не зізнається, що виходить далеко за рамки можливості отримання початкової та середньої освіти російською мовою. Рух «Все для Латвії», що об'єднався згодом з націоналістичною партією, став ініціатором збору підписів напередодні референдуму з приводу переходу системи освіти на латиську мову, щоб виключити російську мову зі шкіл, що дають обов'язкову для всіх освіту. У програму партії, між іншим, був включений пункт про відсоткове збільшення етнічних латишів з 59 % до 75 % у складі населення, передбачалося надавати економічну підтримку неестонців, які мають намір переїхати за кордон, і надавати економічні пільги латишам з діаспори, якщо вони захочуть повернутися на Батьківщину. Мотивація

цієї кампанії полягала не тільки в залученні голосів на свою підтримку. Націоналістична партія більш ніж подвоїла кількість голосів на виборах (на останніх виборах у 2010 році партія завоювала 6 місць у Сеймі), а для досягнення цього результату вона включила в свою програму деякі питання, які громадська думка вважає чутливими. Не випадково, один відомий латиський журнал деякий час тому назвав одну зі статей «Боротьба не стільки за мову, скільки за владу» [4].

Росіяни теж висувають подібні ініціативи, тільки протилежно спрямовані. У листопаді рух російськомовних «Рідна мова» організувало збір підписів, щоб зробити російську мову другою офіційною державною мовою. Їх число досягло і переступило кворум, необхідний (154.379 підписів) для запиту на внесення змін до Конституції. Проте, для остаточного схвалення проекту закону необхідна кваліфікована більшість в парламенті, досягти якого неможливо, так як єдиною силою, яка підтримує цю ініціативу, є «Центр Згоди». Неминуче блокування цього проекту закону парламентом призведе до проведення ще одного референдуму з приводу введення у дію проекту про конституційну зміну, для схвалення якого необхідно, щоб за нього проголосувала половина плюс один виборець всіх, хто має право на участь у виборах, тобто 771 тисяча виборців. Незважаючи на те, що битва за визнання російської мови державною є по суті програною, вона, тим не менш, вказує на погіршення відносин між двома етнічними компонентами республіки. Ця боротьба знаходить вираз і в віртуальному світі. Кампанія протесту ведеться в соціальних мережах. На сторінці в Facebook мера Ушакова поміщене гасло «Ні — етнічній дискримінації».

Це ясно вказує на ситуацію в Латвії і на сприйняття частиною її жителів свого соціально-політичного становища.

Розглянемо Естонію — північну прибалтійську країну. Вона пережила інтенсивну кампанію індустріалізації в радянський період. Так само як і в Латвії, маса іммігрантів, в основному некваліфікованих робітників, залучених робочими місцями, відбилася на демографічній ситуації. Після здобуття незалежності Естонія теж ввела жорсткі закони на отримання громадянства, що представляють перешкоду для росіян. У той час як в Італії обговорюється питання: за яким принципом давати громадянство *ius sanguinis* e *ius soli* (по крові або по місцю народження — прим. перекладача), у естонців не було сумнівів в цьому питанні. Естонцями є ті, хто мав естонське громадянство на 16 червня 1940 року, коли радянські війська увійшли в країну, і їх нащадки. Для всіх інших (очевидно, російських) процедура

отримання громадянства залежить від часу проживання на території країни і особливо на знанні естонської мови. Дійсно, необхідно скласти іспит на знання мови. Естонська мова, так само як і литовська і латиська, дуже важка, і багато росіян просто не в змозі його вивчити, піддаючись за це дискримінації, наприклад, при допущенні до публічних конкурсів на отримання робочих місць.

Естонія теж ввела два види паспортів: сірі — для тих, хто не має громадянства, і блакитні — для естонських громадян. Цей вибір привів до подальшої етнічної ізоляції для власників сірих паспортів, серед яких рівень безробіття становить 22,8 %. Крім того, тільки 6,5 % серед них непогано говорять естонською. Якщо до цих даних додати, що тільки 4,3 % етнічних естонців добре говорять російською, то ми отримуємо тривожну картину країни, де мовний розрив слідує за етнічним і поглиблює його.

Політична арена відображає розкол в суспільстві. Правоцентристська ліберальна партія Реформ Естонії (член міжнародної ліберальної партії), що надихається теорією монетаризму в дусі Мілтона Фрідмана, ось уже протягом 15 років домінує в естонському парламенті Рійгікогу. Лідер партії Андрюс Ансіп займає пост прем'єр-міністра. Його опонентом є партія, яка виражає інтереси російської меншини (Eesti Keskerakond — естонська Центристська партія), що стоїть на лівоцентристських позиціях, яка набрала 23 % голосів на минулих виборах. Очолює її Едгар Савісаар, мер Таллінна.

Литва може похвалитися перед своїми північними сусідами значною етнічною однорідністю складу її населення (приблизно 85 % литовців). Завдяки цій особливості немає особливих суперечок між різними етнічними групами у цій самій південній з прибалтійських республік. Країна пішла по шляху надання громадянства всім, хто подав запит, не змушуючи жителів республіки здавати іспит з литовської мови.

Незважаючи на це, Литва теж переживає важкий соціально-економічний момент. Рівень безробіття досяг 17,9 % в 2010 році, а приросту населення немає взагалі, воно убуває (-0,27 %) — один з найгірших показників у світі. Через кризу багато жителів емігрує, населення знизилася з 3.335.000 осіб в 2009 році до 2.261.000 у 2010 році. Литва (за якою незабаром піде Естонія) стала першою європейською країною, яка ввела в дію Третій енергетичний пакет ЄС, що передбачає серед інших положень роз'єднання управління мережами газопроводів і контролю за ними акціонерних товариств. Росія не схвалила цей захід, так як Газпром є акціонером литовської національної енергетичної компанії Lietuvos dujos [3].

У наміри Литви входить завдання домогтися відсторонення російських компаній від стратегічного контролю за поставками енергії в прибалтійські країни. Свій план Литва має намір здійснити, отримавши доступ до світового постачання скрапленого природного газу і побудувавши регазифікатор, щоб позбавити російських акціонерів контролю за своєю енергетикою на основі третього енергетичного пакета. Крім того, в країні роблять ставку на шельфовий газ. Представники уряду навіть взяли участь у Глобальній ініціативі щодо розробки шельфового газу, що проходила в 2010 році в Сполучених Штатах.

Позитивний результат щодо торгівлі після приєднання отримали країни Прибалтики, вийшовши, нарешті, в посткризовий період в профіцит в 2011-2012 рр. (Понад 60 % як експорту, так і імпорту Литви доводиться на країни ЄС) [2].

До кінця липня 2014 р споживчі ціни у 18 країнах валютного блоку, за даними Світового банку, вирости в річному обчисленні лише на 0,4% — це найнижчий показник з жовтня 2009 р. [3].

Однак можна виділити наступні основні класичні елементи успішної європейської інтеграції, які в теорії повинні бути основою будь-якого перспективного об'єднання.

В першу чергу необхідно відзначити, що інтеграція має шанси на успіх тільки в тому випадку, якщо її учасники досить чітко визначили її стратегію, головні етапи та їх послідовність. У стратегію європейської інтеграції в міру її виконання не раз вносилися корективи, але її загальний вектор залишався незмінним.

Регіональна інтеграція в силу складності і різноманіття проблем і завдань, відмінності інтересів її учасників тощо несумісна з поспішністю. Спроби порушити послідовність завдань або дій тощо приречені на невдачу і можуть поставити під сумнів саму ідею інтеграції. Саме тому в європейську стратегію був закладений принцип поетапного руху (Митний Союз і загальний ринок товарів — єдиний внутрішній ринок — економічний і валютний союз), розрахований на кілька десятиків років [1].

Розширення ЄС в 2004 і 2007 рр., викликані приєднанням Угорщини, Кіпру, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини, Словенії, Чехії, Естонії, а також Болгарії та Румунії [4], позначені збільшенням середнього ВВП на душу населення країн Прибалтики і Центральної Європи.

Крім того, функціонування і розвиток ЄС забезпечується системою інститутів, норм, методів і процедур, які створювалися і удосконалювалися десятиліттями. Порівнюючи інституційний устрій ЄС і ЄАЕС, можна відзначити, що інститути євразійської інтеграції ще знаходяться на стадії

розвитку і становлення, з чого випливають їх недосконалість, неузгодженість дій і відсутність єдності в прийнятті рішень і напрямках зовнішніх політик.

Важливо також і те, що з самого початку першорядна роль в розвитку європейської інтеграції була відведена праву. Це відповідало післявоєнній еволюції західноєвропейських держав, що стали на шлях послідовного здійснення принципу верховенства права. Євросоюз дотримується цього принципу. В ході свого розвитку він створив власну правову систему — право ЄС. Накопичений за кілька десятиліть масив нормативних документів є його законодавчою базою.

Проте, саме геополітика, що розуміється як серйозна і відповідальна дисципліна, вчить нас, що ніщо в історії не є незмінним, включаючи і передбачувану незворотність процесу європейської інтеграції.

Література:

1. Носов, М. Г. ЕврАзЭС и интеграционный опыт ЕС / М. Г. Носов, А. Ю. Бочевер, Ю. А. Борко. — М.: Ин-т Европы, 2013. — 112 с.
2. Goods and services (BPM5): Trade balance indicators, annual, 1980–2013 [Electronic resource] // UNCTAD-DESTAT. — Mode of access: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=16418>.
3. Inflation, consumer prices (annual %) [Electronic resource] // The World Bank. — Mode of access: <http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG>.
4. List of EU-members [Electronic resource] // European Union. — Mode of access: http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm
5. Monthly bulletin of Latvian Statistics. June 2011. — Central Statistical Bureau of Latvia, Riga, 2011. — P. 109.

Кокорев О.В. Интеграция стран Балтии в Европейское пространство (конец XX — начало XXI вв.). — Статья.

Аннотация. В статье проводится анализу особенностей развития стран Балтии и интегрирование их в европейском пространстве. Изучение международной интеграции и ее роли в взаимоотношений с ЕС. Конкретизируются анализ динамики развития прибалтийских и центрально европейский стран, который достиг своего пика перед началом мирового экономического кризиса. Выделены основные классические элементы успешной европейской интеграции, которые в теории должны быть основой любого перспективного объединения.

Ключевые слова: европейская интеграция, альянс, ВВП, Евросоюз, НАТО, Литва, Латвия, Эстония, современный политический процесс.

Kokorev O.W. The integration of the Baltic States into the European space — Article.

Summary. The article analyzes the features of the development of the Baltic countries and their integration in the European space. The study of international integration and its role in relations with the EU. Narrow analysis of the dynamics of the Baltic and Central European countries, which reached its peak before the global economic crisis. The basic elements of the classic success of European integration, which in theory should be the basis for any long-term association.

Keywords: European integration, an alliance of GDP, the EU, NATO, Lithuania, Latvia, Estonia, the modern political process.